



تطبیق پوچ‌گرایی و ایمان به خدا (آثار صادق هدایت و صحنه‌های دفاع مقدس)

عدرا حاتمی^۱، ویدا احمدی^{۲*}، محمد بدیع‌زاده بیدختی^۳

^۱ دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران، a.hatami@gmail.com

^{۲*} (نویسنده مسئول) استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران، vida.ahmadi@gmail.com

^۳ استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد مشهد، دانشگاه آزاد اسلامی، مشهد، ایران، mohammad.badizadeh@gmail.com

چکیده

سعادت و کمال انسان در گرو شناخت هدف و آگاهی از فلسفه حیات است. هرچقدر انسان مفهوم هدفمندی در زندگی را درک کند، به همان اندازه زندگی انسان از ارزش و کیفیت بالاتری برخوردار خواهد شد. از نظر اسلام هم، تمام نظام هستی در خدمت به انسان است و انسان با پشتکار و داشتن اندیشه متعالی و توکل بر ذات احدیت می‌تواند به کمال مطلوب و هدف غایی برسد. گاهی اوقات مشکلات و دغدغه‌های فراوان زندگی این اندیشه را صعب‌العبور و دشوار می‌سازد و انسانی که دارای نفس ضعیف باشد از روبه‌رو شدن با سختی‌ها حذر می‌کند. مسئله قابل تأمل در پژوهش این است که چگونه می‌توان از تفکرات باطل دوری گزید و با هدف متعالی و معنوی از پوچ‌گرایی که ریشه آن در جوامع غربی و در آثار نیهیلیست‌های غربی است، دوری کرد و با توسل به آیات و احادیث راه روشن زندگی را دریافت. این پژوهش به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به رشته تحریر درآمده است. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که با اتکا به آیات قرآنی می‌توان و ارزش‌های اسلامی می‌توان از پوچ‌گرایی دوری جست و شجاعت وافر رزمندگان در صحنه‌های دفاع مقدس یکی از جلوه‌گاه‌های ایمان به خداوند است.

اهداف پژوهش:

۱. بررسی ارتباط نقد پوچ‌گرایی در (مکاتب غربی و آثار صادق هدایت) با رویکرد قرآن
۲. بررسی ایمان به دفاع مقدس در صحنه‌های دفاع مقدس.

سؤالات پژوهش:

۱. ارتباط نقد پوچ‌گرایی در (مکاتب غربی و آثار صادق هدایت) با رویکرد قرآن چیست؟
۲. ایمان به خدا چه بازتابی در صحنه‌های دفاع مقدس داشته است؟

اطلاعات مقاله

مقاله پژوهشی

شماره ۴۹

دوره ۲۰

صفحه ۱۸۸ الی ۱۹۹

تاریخ ارسال مقاله: ۱۴۰۰/۰۳/۲۱

تاریخ داوری: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵

تاریخ صدور پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۷

تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۳/۰۱

کلمات کلیدی

منابع حدیث،

پوچ‌گرایی،

مکتب نیهیلیسم،

نیچه،

صادق هدایت.

ارجاع به این مقاله

حاتمی، عدرا، احمدی، ویدا، بدیع‌زاده بیدختی، محمد. (۱۴۰۲). تطبیق پوچ‌گرایی و ایمان به خدا (آثار صادق هدایت و صحنه‌های دفاع مقدس). مطالعات هنر اسلامی، ۲۰(۴۹)، ۱۸۸-۱۹۹



[dori.net/dor/20.1001.1
17330708,1402,20,49,17,6](https://doi.org/10.22034/IAS.2021.305562.1733)



[dx.doi.org/10.22034/IAS
.2021.305562.1733](https://dx.doi.org/10.22034/IAS.2021.305562.1733)

مقدمه

باتوجه به ابیاتی از مولانا که در مورد خلقت بشر وجود دارد، این مقام حیرت، شگفتی و شاید به دنبال آن تکاپوی بشر را می‌پاید. سیر خلقت انسان‌ها به یک روش است و هرکدام طبق شرایط محیطی، فردی و گروه دوستان به خلیات و عادات خاصی روی می‌آورند و سرانجام هرکس را یا خودش یا اجتماع یا سرنوشت به نوعی رقم می‌زند. اندیشه، تلاش و ناامیدشدن از جاده‌های طاقت‌فرسای زندگی، مهارت و علمی است که جز به یاری ایزد متعال و شناخت اینکه کسی هست او را یاری دهد و بهتر از شخص، راه‌کار و کلید گشایش را در دست دارد. می‌توان با قدرت بیشتر زندگی که موهبت الهی می‌باشد را پیش برد و از چند و چون آن شکایت نکرد و امید به فضل و رحمت واسعیه او داشت دنیای ما با همه وسعت و بی‌کرانه بودنش خالق دارد بس عظیم که از ساختن آن هدفی داشته و همه موجودات و انسان‌ها در محک آزمایش او هستند. در این چند سالی که در دنیا سپری می‌کنند، توشه‌ای برای آخرت خود به ارمغان می‌برند، اینجاست که خدای متعال انسان را تنها رها نکرده و قرآن، منجی همیشگی و ائمه اطهار و انسان‌های شایسته را وسیله نجات قرار داده تا با توسل به آن‌ها راه را از بی‌راهه تشخیص دهند؛ درحالی که بسیاری از تفکرات و مکاتب غرب از این راه‌کار فاصله گرفته‌اند و خود را در جاده‌ای از سیاهی و گمراهی قرار داده‌اند که جز تباهی، ثمره‌ای ندارد و انسان را موجودی بی‌اختیار و سرنوشت او را خام و پوچ می‌داند. این تفکر در قرون اخیر در ایران نیز رواج یافته و نمود آن را می‌توان در آثار و اندیشه‌های افراد مختلف مشاهده کرد. باتوجه به تسلط انگاره‌های فرهنگی مذهبی برخاسته از مفاهیم قرآنی می‌توان به تقابل با اندیشه پوچ‌گرایی برخاست و از ترویج بیشتر آن در جامعه جلوگیری کرد.

در این میان، این اندیشه در برخی از نویسندگان معاصر بروز واضحی داشته است. آثار صادق هدایت یکی از مواردی است که در آن پوچی دیده می‌شود. اما این اندیشه سبب نشده است تا ایمان به خداوند در افراد جامعه از میان برود. ایثار و گذشت رزمندگان در هشت سال دفاع مقدس نمونه‌ای از این اوج ایمان به خداوند و تضاد با رواج پوچ‌گرایی در دوره معاصر است. مسئله‌ای که این پژوهش دنبال می‌کند رویارویی تضاد پوچ‌گرایی و ایمان به خدا در آثار صادق هدایت و صحنه‌های دفاع مقدس است. رواج پوچ‌گرایی در دوره معاصر و یافتن راه کارهای مقابله با آن یکی از عللی است که ضرورت این پژوهش را مطرح می‌سازد.

بررسی پیشینه پژوهش حاکی از این است که تاکنون اثر مستقلی با این عنوان به رشته تحریر درنیامده است لذا پژوهش پیش رو که به روش توصیفی و تحلیلی و با تکیه بر داده‌های منابع کتابخانه‌ای به رشته تحریر درآمده است بر آن است تا به بررسی دقیق این موضوع بپردازد.

۱. معنای یأس

۲. ماده «یأس» مقابل طمع است و در لغت به معنای انقطاع و توقع انسان از رسیدن چیزی به خود است (مصطفوی، ۱۳۶۰: ۲۲۳). در اصطلاح اخلاقی یأس عبارت از حالتی که در مقام عجز و ناتوانی در نفس انسان پدید می‌آید و به‌طور کلی قطع امید از کاری را یأس می‌گویند (سجادی، ۱۳۷۳: ۲۱۹۲/۳).

۳. نیهیلیسم

لفظ نیهیل (nihil) ریشه لاتینی دارد که به معنی «هیچ» است. در کتاب‌های لغت فرانسه (grande larousse) مرادف این کلمه به فارسی کلمه (reia) و مرادف انگلیسی آن (nothings) است؛ بنابراین نیهیلیسم که در اصطلاح فارسی می‌توان آن را «نه‌گرایی» «نیست‌گرایی»، «هیچ‌گرایی و بی‌گرایشی» نام دارد، روشی است که موضوعات تحلیل‌شده بر اندیشه‌های بشری را به نوعی نفی می‌کند. این نفی هم از جهات فلسفی؛ یعنی چرایی‌ها و چگونگی‌ها «معتبر شناخته‌شده» و هم از جنبه‌های اجتماعی و شامل قراردادهای تحمیلی دست و پاگیر است که اساساً نیهیلیسم آن را مطرود می‌شمارد (غفوری، ۱۳۸۷: ۳۷). نیهیلیسم همین اعلام بی‌معنایی است؛ نوعی احساس بی‌اعتنایی، گم‌گشتگی یا در بدترین حالت، قسمی نومیدی که می‌تواند همچون سیل همه عرصه‌های حیات ما در نوردد.

۴. نیچه

اولین متفکری است که با نظر به ذات و حقیقت انسان به تأمل در وضعیت انسان عصر جدید پرداخت (مصلح، ۱۳۸۲: ۱۴۰). نیچه در تعریف انسان می‌نویسد: انسان ریسمانی است که میان حیوان و انسان برتر کشیده شده است، ریسمانی بر فراز مفاک از نظر او انسان واجد دو بُعد جسمانی و روحانی است. نیچه با پرداختن به بُعد جسمانی آدمی و توجه و مراقبت از آن تأکید فراوان دارد و او برخوردارندگان تن و کسانی که به ابعاد مادی و نیازهای غریزی انسان بی‌توجه بوده‌اند می‌خروشدند و اعتقاد دارد که چون خود این انسان‌ها در حال نابودی هستند و نمی‌توانند به فراسوی خود بروند؛ بنابراین به خوار نمودن تن خویش می‌پردازند (انصاری، ۱۳۷۱: ۶۱).

وی در مورد بُعد روحانی وجود آدمی نیز می‌گوید: نفی چیزی مجموعه‌ای از حس‌ها، عاطفه‌ها و اندیشه‌های فردی است. نفس تنها یک افسانه است که جایگاه محکمی در عمق نظام فکری انسان پیدا کرده است (حقیقی، ۱۳۸۱: ۱۲۵). انسان برتر در نظر نیچه، آذرخشی است، برآمده از ابر تیره انسان (کرسون، ۱۳۶۳: ۲۷). از نظر نیچه این‌طور استنباط می‌شود که انسان برتر موجودی است پایبند زمین و زندگی، زمینی که طریق وفاداری به زمین را آموخته است. او شیفته زمین و شیفته خویش و شیفته زندگی خویش است (ایمانی و کرامتی، ۱۳۸۶: ۱۲۱۱). بنابراین در فلسفه نیچه این‌طور استنباط می‌شود که وی هرگونه غایتی را در دستگاه‌های فلسفی، باورهای دینی و تلاش‌های انسانی برای جهان معنوی که فوق این جهان یا در موازات این جهان باشد نفی می‌کند (امین، ۱۳۸۴: ۲۲).

انسان نیچه‌ای در بن‌بست نیست‌انگاری و پوچ‌دانستن واقعیت‌های این جهان مدفون شده است و با طرح «مرگ خدا» (با اینکه تفاسیری زیاد در مورد آورده‌اند، هستی را به نیستی بدل می‌کند. درحالی‌که در دنیا نیستی معنایی ندارد.

۵. دیدگاه صادق هدایت

از جمله چهره‌های مشهور در حوزه ادبیات که به پوچ‌گرایی اشتها دارد، صادق هدایت است؛ همو که غرق در حیرت و سرگردانی شد و سرانجام دست به خودکشی زد، چنانچه از باز خورد آثار هدایت برمی‌آید او خود را در این دنیا بیگانه می‌دانست و جز پناه بردن به پوچی و یأس پناه دیگری نیافت. در میان آثار منتشر شده او «زنده به گور و بوف کور» بیش از همه بیانگر فلسفه پوچی است. «زندگی برای هدایت یک زندان بود زندانی که باید به آن پناه می‌برد و از بیهوده گول زدن خود پرهیز کرد «ما همه‌مان تنهایییم، نباید گول خورد، زندگی یک زندان است، زندان‌های گوناگون ولی بعضی‌ها به دیوار زندان صورت می‌کشند و با آن خودشان را سرگرم می‌کنند. اصل کار این است که خودمان را باید گول بزنیم ولی وقتی می‌آید که آدم از گول زدن خودش هم خسته می‌شود (هدایت، ۱۳۴۴: ۲۵۱-۲۵۴).

هدایت مرگ را به‌عنوان تنها راه علاج از گرفتاری‌ها و بن‌بست‌های زندگی می‌دانست، بیشتر وقت‌ها به آن می‌اندیشید. وی در این باره می‌گفت: «مرگ یک خوشبختی و یک نعمتی است که به آسانی به دست نمی‌دهند» (هدایت، ۱۳۵۶: ۴۶).

تردیدی نیست که هدایت تصمیم به خودکشی نگرفت مگر زمانی که برایش مسلم شد که دیگر نیرو یا شوق نوشتن ندارد. مدت‌ها با این واقعیت مهلک نبرد می‌کرد. سفرش به اروپا آخرین کوشش بود برای آنکه بلکه بتواند شعله زندگی را از نو در خود بیافروزد؛ باز با قلم پیوند کند. اروپا نیز نه‌تنها کششی برای او نیافت بلکه سرخوردگی آورد. آخرین تکاپویش با شکست روبه‌رو شد. راه دیگری جز مرگ نبود. هدایت مرگ را برنگزید مگر برای عشقی که به زندگی داشت لیکن عشق او به زندگی زیبا و پاکیزه بود نه زندگانی خواری و آلودگی و نکبت همراه باشد. فراق چنین زندگی بود که نوشته‌های او را بارور کرد و امید بریدن از این زندگی او را به کام مرگ رساند.

راوی «بوف کور» که در مرحله «پوچی و تردید» سرگردان شده، هیچ راه نجات و رستگاری واقعی پیش رو نمی‌بیند. درست است که برای فراموشی دردهای خود به شراب و تریاک پناه می‌برد ولی چنانچه که خود او صریحاً می‌گوید: «تأثیر این‌گونه داروها موقتی است و به‌جای تسکین پس از مدتی بر شدت درد می‌افزاید» (هدایت، ۱۳۵۶: ۹).

در خلاصه داستان ابجی‌خانم نیز می‌خوانیم که «از همان بچه‌گی ابجی‌خانم را مادرش می‌زد و با او می‌پیچید ولی ظاهراً روبه‌روی مردم، روبه‌روی همسایگان برای غصه‌خوری می‌کرد، دست روی دستش می‌زد و می‌گفت این بدبختی را چه بکنم هان؟ دختر به این زشتی را که می‌گیری؟ می‌ترسم آخرش بیخ گیسیم بماند! یک دختری که نه مال دارد، نه جمال، نه کمال، کدام بیچاره است که او را بگیرد؟» از بس که اینجور حرف‌ها را جلوی ابجی‌خانوم زده بودند او هم به کلی ناامید شده بود و از شوهر کردن چشم پوشیده بود (هدایت، زنده به گور، ۱۸).

صادق هدایت در جاهای مختلفی مأیوسانه به «نفی زندگی» می‌پردازد مثلاً در «سه قطره خون» از زبان «خشتون» (شخصیت اصلی داستان گجسته دژ) می‌گوید «زندگی یک زندان است: زندان‌های گوناگون ولی بعضی‌ها، به دیوار زندان صورت می‌کشند. و با آن خودشان را سرگرم می‌کنند بعضی‌ها می‌خواهند فرار کنند دستشان را بیهوده زخم

می‌کنند و بعضی‌ها هم ماتم می‌گیرند ولی اصل کار این است که باید خودمان را گول بزنیم ولی وقتی می‌آید که آدم از گول زدن خودش هم خسته می‌شود (هدایت، ۱۳۴۱: ۲۵۱-۲۵۲). و باز از قول او می‌افزاید: «من همیشه زندگانی را به مسخره گرفتم، دنیا، مردم، همش به چشم یک بازیچه، یک ننگ، یک چیز پوچ و بی‌معنی است (هدایت، زنده به گور، ۱۸)

۶. پوچ‌گرایی در داستان بن‌بست

از مجموعه «سگ ولگرد» ابتدا «شریف» شخصیت اصلی داستان با یافتن دوستی بسیار عزیز «محسن» که حضورش یک نوع حس پرستش به زیبایی در او تولید می‌کرد (هدایت، سگ ولگرد، ۴۹).

برای زندگی خود، معنا و مفهومی یافت اما یک روز که هوا گرفته و دریا منقلب «محسن» به قصد شنا وارد آب دریا می‌شود و در حینی که از ساحل دور می‌شود، شریف با تحیر و استیصال تمام غرق شدن او را می‌بیند. او را می‌بیند. آنگاه درحالی که گیج و مبهوت و متوحش و بی‌اراده می‌گردد، حالت درونی‌اش چنین توصیف می‌شود: «در این موقع مرگ به نظر او بی‌اندازه آسان و طبیعی می‌آمد، زندگی به نظرش جز فریب مسخره‌آلودی بیش نبود» (همان: ۵۳). پس از چند سال که از زندگی بیهوده او سپری می‌شود، ناگهان دوباره «نور»ی در زندگی‌اش می‌درخشد و حیاتش معنایی به خود می‌گیرد این نور حضور «مجید» پسر دوستش محسن است و باعث می‌شود که «با زندگی آشتی کند» و برق امید در چشم‌هایش بدرخشد، اسفا «نور» فقط پس از دو هفته روبه خاموشی می‌رود: در یک روز گرم تابستانی «غلامرضا» خادم پیر و لهیده او، هراسان خبر هولناکی به وی می‌دهد «آقا، آقا، آقای مجیدمان توی استخر خفه شده (همان: ۵۷).

طعم تلخ مزه‌هایی در ذهن شریف می‌پیچد. با گام‌های سنگین به خانه برگشته و نعلب مجید را در ایوان می‌بیند و بعد به ناگاه با نگاهی «وحشت‌زده و تهی، به استخر می‌نگرد» و درحالی که این چنین دارد، «یک مرتبه سرتاسر زندگی‌اش در این شهر، میز اداره، بساط فور، درخت بید، کبک دست‌آموز، تفریحاتش همه محدود و پست و مسخره‌آمیز جلوه کرد (همان: ۵۹). بلاخره از خانه بیرون آمده و مانند سایه سرگردان می‌رود تا خود را گم کند.

۷. راه‌های درمان پوچ‌گرایی در آیات و احادیث

آیه‌ای از قرآن که انسان را از یأس نهی کرده و امید را پیش روی او قرار داده است. «و لا تَیَأسُوا مِن رُّوحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا یَیْئِسُ مِن رُّوحِ اللَّهِ إِلَّا الْکَافِرُونَ» (سوره یوسف آیه ۸۵) و نومید نباشید از رحمت خدا چه تنها کافران از رحمت خداوند ناامیدند.

از ابیات مثنوی:

عاقبت جوینده یابنده بود

سایه حق بر سر بنده بود

عاقبت زان در، برون آید سری

گفت پیغمبر که چون کوبی دری

چو نشینی بر سر کوی کسی

عاقبت بینی تو هم روی کسی

چون زچاهی می کنی هر روز خاک

عاقبت، اندر رسی در آب پاک (مثنوی، دفتر سوم، ابیات ۴۷۸۱

– ۴۷۸۴)

انبیا گفتند نومیدی بد است

فضل رحمت‌های باری، بی حد است

از چنین محسن نشاید نا امید

دست در فتراک که این رحمت زنید

بعد نومیدی بسی امید هاست

از پس ظلمت دو صد خورشید هاست

نامیدی‌ها به پیش او نهید

تا ز درد بی دوا بیرون جهید (همان، دفتر دوم ابیات ۳۳۸۷-۳۳۸۸)

قُلْ يَا عِبَادِ الَّذِينَ اسْرَفُوا عَلَىٰ اَنْفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا اِنَّهٗ هُوَ الْعَفُوْرُ الرَّحِيْمُ؛ (بگو ای بندگان من که بر خود اسراف و ستم کرده‌اید از رحمت خداوند ناامید نشوید که خدا همه گناهان را می‌آمرزد زیرا او بسیار آمرزنده مهربان است (آیه ۵۳ سوره الزمر).

يا ايها الذين آمنوا توبوا الى الله توبهً نَصُوْحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ اِنْ يُكْفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ و يُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِ الْاَنْهَارِ يَوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ و الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مَعَهٗ نُورُهُمْ يَسْعٰى بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ و بَهٗ اِيْمَانِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا اٰتِنِمْ لَنَا نُوْرًا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ. (ای کسانی که ایمان آورده‌اید، به درگاه خدا توبه راستین کنید امید است که پروردگارتان بدیهایتان را از شما بزدايد و شما را باغ‌هایی که از زیر (درختان) آن جویبارها روان است درآورد. در آن روز خدا پیامبر خود و کسانی را که با او ایمان آورده بودند، خوار نمی‌گرداند؛ درحالی که نورشان از پیشاپیش آنان و سمت راستشان روان است؛ می‌گوید: «پروردگارا نور ما را برای ما کامل گردان و بر ما بخشای که تو بر هر چیز توانایی» (سوره تحریم آیه ۸).

قرآن کریم: نامیدی از رحمت الهی را گمراهی می‌داند و می‌فرماید: «همانا جز کافران کسی از رحمت خدا ناامید نمی‌شود». اهمیت امید و پرهیز از هرگونه ناامیدی المذنب علی بصیره غیر مستحق العفو، المذنب عن غیر علم بریء من الذنب (غررالحکم، ۱۵۱۶، ۱۷۲۳). کسی که آگاهانه گناه کند مستحق بخشش نیست و کسی که ناآگاهانه گناه کند از گناه مبرا است امام علی (ع) فرمودند: بزرگ‌ترین بلا ناامیدی است (همان، ح ۲۸۶۰). آن حضرت همچنین می‌فرماید: «در شگفت‌ام از کسی که ناامید می‌شود؛ درحالی که استغفار را با خود دارد» (نهج‌البلاغه، حکمت ۸۷)

عَجِبْتُ لِمَنْ يَنْقُطُ وَمَعَهُ الْاِسْتِغْفَارُ؛ در شگفتم از کسی استغفار را با خود دارد و با این وصف نومید می‌شود (نهج‌البلاغه الحکمه ۸۷)؛ امام علی (ع): الفقيه كل الفقيه من لم يقنط الناس من رحمة الله و لم يؤئسهم من روح الله، و لم يؤمنهم من مكر الله؛ فقيه به تمام معنا کسی است که مردم را از رحمت خدا نومید نگرداند و از فضل و بخشش خدا مأیوسشان نسازد و از مکر عذاب خدا هم آسوده خاطرشان نکند (نهج‌البلاغه: الحکمه ۹۰)

امام صادق (ع): در توصیف شرایط و ویژگی‌های یک انسان امیدوار و ناامید فرمود: «طوری به خدا امید داشته باشید که امیدت تو را بر ارتکاب گناهان جرأت نبخشد و به‌گونه‌ای از خدا بترس که ترست تو را ناامید از رحمت الهی نکند» (بحارالانوار، بی تا: ۷۰ / ۳۸۴).

مولای متقیان علی (ع): ناامیدی را موجب تفریط و تقصیر عنوان فرمودند (همان: ۷۷ / ۲۱۱).

امام ششم شیعیان همچنین ناامیدی از رحمت خدا را سردتر از زمهریر داستند و فرمودند: «آسان‌ترین آسایش، ناامیدی از مردم است» (همان: ۷۲ / ۳۳۸). پیامبر اکرم: «روز قیامت، خداوند نومیدکنندگان (از رحمت حق را درحالی برمی‌انگیزد که سیاهی چهره‌شان بر سفیدی آن غالب است، پس به آن‌ها گفته می‌شود آنان نومیدکنندگان از رحمت خدا هستند» (همان، ۲ / ۵۵). امام حسن عسکری (ع) در این باره فرمودند: که «خدا همان است که در هنگام نیازمندی‌ها و سختی‌ها توسط هرکس که امیدش از غیر او قطع شده است، مورد توجه قرار می‌گیرد» (همان: ۳ / ۴۱). امام علی علیه اسلام «فی القنوط التفریط» «نومیدی باعث کوتاهی در عمل می‌شود» (همان: ۱۰ / ۷۷/۲۱۱). امام علی (ع) در مناجات شعبانیه: «الهی لم أسلِّط علی حُسن ظننی قنوطاً الا یائس و لا انقطع رجائی من جمیل کرمک»؛ الهی، نومیدی و یاس را بر گمان نیکم (به تو) چیره نمی‌گرداند و امیدم را از بزرگواری و بخشش زیبایی تو را نمی‌برم (همان: ۹۴/۹۹/۱۳).

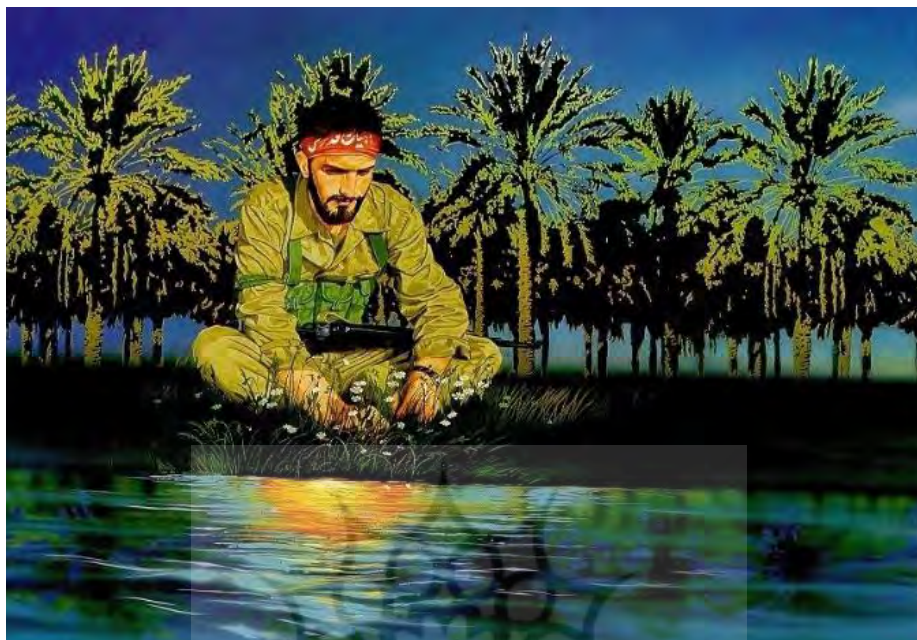
الفاجر الرجی لرحمه الله تعالی أقرب منها من العابد المقتنط؛ گناهکار امیدوار به رحمت خدا به خداوند متعال به رحمت نزدیک‌تر است تا عابد نومید (کنز العمال: ۵۸۶۹). لاتیأسوا کذنبک و باب التوبه مفتوح؛ تا زمانی که در توبه باز است از گناه خود نومید مشو (تحف العقول: ۲۱۴).

پیامبر اکرم (ص) در روایتی می‌فرماید: خدای تبارک و تعالی فرمود: «ای فرزند آدم! مردم را از رحمت خدای متعال نومید مگردان؛ درحالی که خودت به او امیدواری (صحیفه الرضا، بی تا: ۴۳، ه ۱۴».

۸. ایمان به خدا در صحنه‌های دفاع مقدس

گفتمان تشیع فقهاهی با ارائه اسطوره مطلوب خود و در شرایط بی‌قراری جامعه، توانایی جذب دال‌های شناور و معنابخشی به آن‌ها را درکی زنجیره هم‌ارزی فراهم آورد و با گسترش سیطره هژمونیک خود، گفتمان لیبرال را در مقام کی غیر، طرد و در رقابت با رقیبان، خود را به‌عنوان گفتمان غالب به جامعه معرفی نمود. در پی هژمونیک شدن این گفتمان در جامعه، مهم‌ترین عرصه‌ای که این گفتمان در آن تمام قد مجال بروز و ظهور بافت جبهه‌های نبرد ایران و عراق بود. پس از هژمونیک شدن این گفتمان در جبهه‌های جنگ بود که رزمندگان با قدرت ایمان و اعتقاد راسخ به درستی راهشان توانستند به پیروزی‌های چشم‌گیری در صحنه‌های نبرد دست یابند. حضور همه‌جانبه این گفتمان

چنان بود که به راستی می‌توان بر جنگ ۸ ساله ایران و عراق نام دفاع مقدس را نهاد (شریف قربانی، ۱۳۹۷: ۱). تصویر شماره ۱ که از پوسترهای دفاع مقدس است جلوه‌ای از رشادت رزمندگان و اوج ایمان آن‌ها است.



تصویر ۱. پوستر جمال آفتاب. از سید. از سید حمید شریفی آل‌هاشم. ۱۳۶۴.

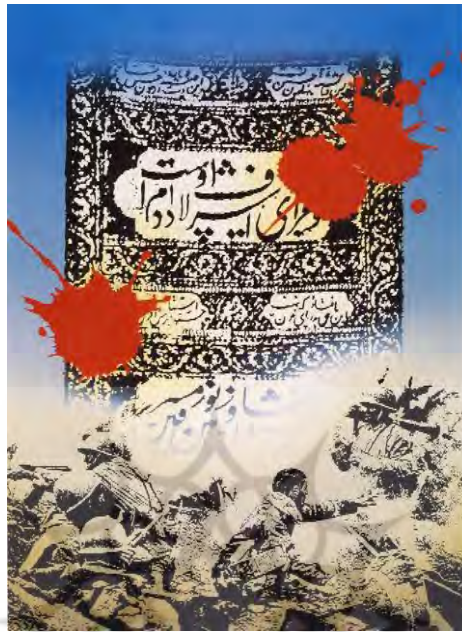
روحیه معنوی رزمندگان کشورمان، عامل مهمی در کسب پیروزی ایران در طول هشت سال دفاع مقدس به‌شمار می‌آید. اسلام ناب و ایمان به خدا بیشترین نقش و منافع اقتصادی کم‌ترین نقش را در شکل‌گیری روحیه مقاومت رزمندگان در دوران دفاع مقدس داشته است. تصویر شماره ۲، متن روی پرچم اوج ایمان و توکل به پروردگار را در میدان نبرد منعکس ساخته است.

ژوئیه گاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی



تصویر ۲. پوستر راهیان راه زینب. از محمد خزایی. ۱۳۶۲.

رزمندگان با انگیزه «ادای تکلیف» در پی «مرجع و رهبر» خود سر از پا نشناخته، به جبهه‌های حق علیه باطل شتافتند و طلوع عشقی بی‌بدیل را ترسیم کردند و به پیروزی بزرگی که حفاظت از وجب به وجب سرزمین اسلامی و صیانت از مکتب و عقیده بود دست یازیدند.



تصویر ۳. پوستر کل یوم عاشورا. از سید حمید شریفی آل‌هاشم، ۱۳۶۴.

دفاع مقدس نمودار مجموعه‌ای از برجسته‌ترین افتخارات ملت ایران در دفاع از مرزهای میهن اسلامی و جانفشانی دلاورانه در پای پرچم برافراشته اسلام و قرآن است. در این مجموعه تابناک، درخشنده‌ترین و نفیس‌ترین نگین گرانبها یاد و خاطره شهیدان است. آن‌ها جوانان و جوانمردان رشید و پاک سرشتی بودند که با آگاهی و درک والای خود موقعیت حساس کشور را تشخیص دادند و وظیفه‌ی بزرگ جهاد در راه خدا را مشتاقانه پذیرا شدند. هر ملتی که چنین دلاوران آگاه و شجاعی را در دامان خود پرورده باشد حق دارد به آنان ببالد و آنان را الگوی تربیت جوانان خود در همه دوران‌ها بداند. تصویر شماره ۴، نمونه‌ای از پوسترهای دفاع مقدس است که سعادت و کمال‌طلبی رزمندگان را منعکس ساخته است.



تصویر ۴. پوستر بهشت زهرا، از ابوالفضل عالی، ۱۳۶۲

نتیجه‌گیری

نتایج پژوهش حاکی از این است که برای رهایی از پوچی در زندگی باید مفهوم معناداری مشخص شود و حرکت انسان براساس هدف و آرمان صورت گیرد؛ بنابراین زندگی با هدف معنادار خواهد بود؛ درحالی‌که بی‌هدفی زندگی را پوچ و بی‌معنا خواهد کرد. با توجه به آثار و نشانه‌های یأس و ناامیدی در مکاتب غربی و همچنین در آثار صادق هدایت، به این نکته پرداخته شد که یأس و ناامیدی ریشه در افکار پلیدی که خاتمه آن خودکشی و خط بطلان کشیدن بر زندگی است. درحالی‌که با توسل به آیات و احادیث ائمه و راهکار و درمان رهایی از یأس و ناامیدی می‌توان رنگ و بوی زندگی را عوض کرد و این که باری تعالی زندگی و انسان و موجودات را بی‌هدف خلق نکرده و قطعاً همه‌چیز طبق برنامه و اصولی بنا شده است. پس با پشتوانه و امید به خدا و کاربرد آیات قرآنی می‌توان شایستگی‌های بنده بودن خود را به مرحله‌ی ظهور نشان داد و راه سعادت را پیش گرفت. در این میان حضور در صحنه‌های دفاع مقدس و رشادت و از خودگذشتی رزمندگان حاکی از این است که این افراد با مفهوم والای سعادت و ایمان به خدا کاملاً آشنا بوده‌اند و به همین دلیل توانسته‌اند بدون لحظه‌ای ناامیدی و احساس پوچی در معرض شهادت قرار گیرند.

منابع و مأخذ:

کتاب‌ها:

- آمدی، ابوالفتح. (۱۴۱۰). غرر الحکم و درر الکلم. قم: دارالکتاب الاسلامی.
- حقیقی، شاهرخ. (۱۳۸۱). «گذر از مدرنیته»، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگاه.
- حرانی، ابن‌شعبه. (۱۲۹۷). تحف العقول، تصحیح: علی‌اکبر غفاری، مترجم: محمد صادق حسن‌زاده، تهران: نور.
- دهخدا، محمد. (۱۳۷۷). فرهنگ لغت‌نامه، تهران: انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- سجادی، سید جعفر. (۱۳۷۳). فرهنگ معارف اسلامی، ج ۳، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- شایگان، داریوش. (۱۳۸۰). آسیا در برابر غرب، چاپ دوم، تهران: نشر فرزانه روز.
- صحیفه الرضا. (بی‌تا). مصحح (محفوظ حسینعلی). مترجم: حجازی علی‌الدین. ناشر: ندای اسلام.
- علامه مجلسی. (بی‌تا). بحارالانوار، قم: دارالکتب الاسلامیه.
- علی‌ابن‌ابی‌طالب. (۱۳۶۸). نهج‌البلاغه، ترجمه دکتر سید جعفر شهیدی، تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- غفوری، علی. (۱۳۸۷). یادداشت درباره نیهیلیسم، تهران: انتشارات فرهنگ اسلامی.
- کرسون، آندره. (۱۳۶۳). فلاسفه بزرگ. ترجمه: کاظم عبادی، تهران: انتشارات صفی علی‌شاه.
- مصطفوی، حسن. (۱۳۶۰). التحقیق فی کلمات القرآن الکریم. ج ۱۴، تهران: بنگاه ترجمه و نشر کتاب.
- نیچه، فردریش ویلهلم. (۱۳۷۷). «تبارشناسی اخلاق». ترجمه: داریوش آشوری، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگاه.
- (۱۳۷۲). «چنین گفت زردشت». ترجمه: داریوش آشوری، چاپ دوم، تهران: انتشارات آگاه.
- نیکلسون، رینولد الین. (۱۳۷۸). مثنوی معنوی، مولانا، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- هدایت، صادق. (۱۳۵۶). بوف کور. بمبئی: نو.
- هدایت، صادق. (۱۳۵۶). شب ولگرد. تهران: انتشارات جاویدان.
- هدایت، صادق. (۱۳۴۱). سه قطره خون، تهران: ناشر امیرکبیر.
- هدایت، صادق. (۱۳۵۶). زنده به گور، تهران: انتشارات جاویدان.
- هندی، علی‌ابن‌المتقی ابن‌حسام‌الدین هندی. (۱۳۶۴). کنز العمال، استانبول: دایره‌المعارف العثمانیه.

مقالات

- امین، سید حسن. (۱۳۸۴). «ایران‌شناسی جاذبه نیچه برای ایران معاصر». نشریه حافظ، شماره ۱۵، ۲۴-۲۱.
- ایمانی، محسن؛ کرامتی، معصومه. (۱۳۸۶). «تبیین و نقدر نظریه انسان برتر نیچه و دلالت‌های آن در تعلیم و تربیت»، نشریه روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران، شماره ۷۵، ۱۲۲ - ۱۰۵.
- شریف قربانی، محمد. (۱۳۹۳). «نقش مذهب در دفاع مقدس». دومین همایش بین‌المللی فقه، وکالت و علوم اجتماعی.
- مصلح، علی‌اصغر. (۱۳۸۲). «نحوه پرسش انسان معاصر از خویش». نشریه دانشگاه ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره ۱۸۶، ۱۴۸ - ۱۳۷.



پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی
پرتال جامع علوم انسانی